

Onnatuurlijke banden in bijbel basis van het gezin

Theologische reflectie op adoptie

R.Ruard Ganzevoort

Verschenen in *Adoptietijdschrift* 13(4) 2010, 12-14.

Wie over adoptie spreekt, spreekt over gezinnen. Maar dan wel op een onconventionele, verrassende en tegendraadse manier. De adoptie verandert namelijk niet alleen het kind, het verandert ook de ouders. Het is belangrijk goed te doordenken wat dat betekent. Doen we dat niet, dan blijft het kind de buitenstaander die we genadig accepteren maar ondertussen blijven herinneren aan haar of zijn anders-zijn. Daarom is een kritische reflectie op de relatie tussen de begrippen ‘gezin’ en ‘adoptie’ nodig. Dat stelt theoloog Ruard Ganzevoort. In dit artikel levert hij een verrassend perspectief op adoptie, op basis van de christelijke traditie.

Als we aan die theologische doordenking beginnen, moeten we eerst onder ogen zien dat het christendom door de tijden heen een vanzelfsprekende voorkeur heeft gehad voor traditionele gezinnen, gebaseerd op biologische banden – of meer specifiek: voor voortplanting. Dat blijkt niet alleen uit theologische literatuur, maar ook uit de manier waarop dat wordt vormgegeven in het kerkelijk leven en bijvoorbeeld de kerkdiensten.

Het is niet te veel gezegd dat de kerk een voorkeur voor voortplanting belichaamt en uitdraagt. Zeker: er is in bijvoorbeeld de Rooms-Katholieke kerk ook de traditie van het celibaat, maar dat geldt alleen voor de gewijde geestelijke en was nooit de standaard voor alle gelovigen. Voor hen geldt het huwelijk – en met name het krijgen van kinderen – als het ideaal dat men moet navolgen. Buiten het voortplantingsdoel om was de kerk zelfs vaak negatief over seksualiteit. Tijdens zijn recente bezoek aan de bedevaartsplaats Fatima in Portugal, noemde Paus Benedictus XVI abortus en het homohuwelijk nog ‘de belangrijkste dreigingen van onze tijd’. Niet terrorisme, ineengestorte economieën of een klimaatcrisis, maar twee hedendaagse seksueel-gebonden fenomenen die niet het heilige doel van de voortplanting dienen.

De kerk heeft immers lang geleerd dat het gezin wordt gevormd door een man en een vrouw die de band met hun ouders loslaten om een nieuwe eenheid te vormen die vruchtbaar moet worden door kinderen voort te brengen.

Onvruchtbare gezinnen worden en werden dan ook gezien als een pijnlijke en soms problematische uitzondering. In sommige culturen was het zelfs dramatisch en gold het als een reden om het huwelijk te beëindigen. Wie geen kinderen kon verwekken of krijgen, was simpelweg geen goede man of vrouw.

Deze op voortplanting gebaseerde religieuze cultuur is nog steeds een belangrijk element van de kerkelijke praktijk. De belangrijkste levensgebeurtenissen die in de kerk een liturgische vorm krijgen, zijn huwelijken en geboortes. Als het al gaat over singles, kinderloze gezinnen, of homoseksuelen, dan is dat vaak in de context van pastorale zorg, gebed. Ze worden aangeduid als mensen met levensproblemen, mensen die het normale leven missen dat nu eenmaal gevonden wordt in het op voortplanting gebaseerde gezin. Het centrale paradigma voor het leven in relatie met anderen is dus dit standaardgezin. Vandaag de dag ziet dat er uit als het kerngezin van ouders en kinderen, maar ook het Multi-generatie-gezin van vroeger tijden was sterk bepaald door de voortplanting.

In die context is adoptie een daad van wederzijdse barmhartigheid waarbij mensen die buiten de heilige staat van het voortplantingsgezin stonden, nu daar deel van mogen uitmaken. In deze daad van barmhartigheid ontvangt de geadopteerde (nieuwe) ouders en wordt daarmee hun kind, de volwassenen ontvangen een kind en worden daarmee ouders (zeker als zij zelf nog geen biologische kinderen hebben). Maar juist als daad van barmhartigheid maakt het duidelijk dat op adoptie gebaseerde gezinnen altijd een tweede keus zijn, een nabootsing van de 'echte gezinsbanden' van de voortplanting.

Natuurlijk verzet ik me niet tegen het statistische gegeven dat de meeste mensen opgroeien in het gezin waarin ze geboren zijn en dat ze zelf gezinnen starten waarin ook weer kinderen geboren worden. Vaak ligt daar ook een grote vreugde in. Het probleem is echter dat wat het meest voorkomt, al te makkelijk ook wordt gezien als de norm en dat diegenen die anders zijn zich gemarginaliseerd voelen. Hun bestaan wordt genadig geaccepteerd als uitzondering op de regel, maar niet in eigen waarde, laat staan als een kritische vraag aan de onbereflecteerde vooroordelen van de meerderheidspositie. Die kritische vraag wil ik hier serieus nemen als ik theologisch nadenk over niet op voortplanting gebaseerde gezinsbanden.

Een tegennatuurlijke schepping

Wanneer we deze voortplantingsideologie als vertrekpunt hebben, dan blijkt in de christelijke traditie adoptie toch een onverwacht grote rol te spelen. Een kerngedachte in het Nieuwe Testament en de christelijke theologie is namelijk dat God mensen adopteert tot zijn kinderen. Preciezer gezegd: terwijl het Joodse volk geldt als zijn eigen volk, zijn eigen kinderen, zijn mensen van andere volken zijn aangenomen kinderen. Eens waren ze niet zijn kinderen, niet zijn volk, maar nu zijn ze genadig geadopteerd.

Daarbij gebruikt de apostel Paulus in het bijbelboek Romeinen het woord 'tegnatuurlijk'. Tegen de natuurlijke gang van zaken in kunnen mensen deel krijgen aan het leven met een God die eigenlijk bij een ander volk hoorde.

Datzelfde woord wordt overigens ook gebruikt voor het (negatief) aanduiden van homoseksualiteit, want ook daar gaat het om een leven dat tegen de vanzelfsprekendheid van een voortplantingsideologie ingaat.

Het woord ‘tegennatuurlijk’ kan dus zowel positief als negatief gebruikt worden, maar in beide gevallen stelt het de vanzelfsprekendheid ter discussie. In de traditie hebben theologen dan ook gewaarschuwd tegen – zoals dat heet – een natuurlijke theologie. Daarmee is bedoeld dat menselijke ervaringen en ideeën de norm worden. Nu is dat op zichzelf nog niet zo’n probleem, maar vaak zijn het de ervaringen en ideeën van de dominante groep. Het probleem van natuurlijke theologie is dus niet de subjectiviteit. Het probleem is de machtsfactor die anderen marginaliseert en zich blind maakt voor kritiek.

Paulus gebruikt dus dat woord ‘tegennatuurlijk’ om duidelijk te maken dat de natuurlijke scheidslijnen tussen het ene en het andere volk niet langer beslissend zijn. Voor het heil – of in menselijke termen: voor het goede leven – maakt het niet meer uit wat je afkomst is. Met een botanische term die aansluit bij adoptie beschrijft hij dan hoe de niet-Joden als takken van een wilde olijfboom zullen worden geënt op de gekweekte olijfboom van het Joodse volk. Zij die eerst geen kinderen van God waren, worden dat nu wel. En zo zijn er veel meer voorbeelden in de bijbel dat adoptie het centrale model is: mensen zijn niet van nature kinderen van God en kunnen dat dus ook niet als vanzelfsprekendheid claimen. Ze worden geadopteerd. Zo zijn onnatuurlijke gezinsbanden een kernsymbool voor het religieuze leven.

Als we nog iets beter kijken, dan ontdekken we tal van bijbelteksten die het belang van de voortplanting relativeren en in plaats daarvan onnatuurlijke banden benadrukken. Niet alleen zien we bij allerlei profeten en leiders – waaronder Jezus zelf – dat hun verwekking met raadsels omgeven is. De vader van Jezus, Jozef, is niet zijn verwekker, zodat ook hij eigenlijk een adoptiekind is. Vlak voor zijn dood zegt hij dat zijn meest geliefde volgeling nu de zoon van zijn moeder Maria moet zijn, waarmee hij opnieuw een adoptie-relatie aanbrengt. Op een ander moment noemt hij zijn volgelingen zijn broers en zussen, en zegt hij dat we onze natuurlijke gezinsbanden achter moeten laten en dat in de hemel het huwelijk niet meer telt. Op allerlei manieren stelt hij de vanzelfsprekendheid van natuurlijke gezinsbanden ter discussie.

Ook de verhalen over de schepping, het begin van het menszijn, helpen ons om kritisch te denken over wat natuurlijk is en wat niet. De bijbel geeft namelijk twee verschillende versies. In het eerste, Genesis 1, ligt de nadruk op de mens als beeld van God. Er is wel veel discussie over de vraag wat dat precies betekent, maar het zegt op zijn minst dat mensen op een bepaalde manier zijn zoals God. Het tweede verhaal vertelt dat mensen zijn als de dieren, en dat hun bestaan en onderlinge relaties vooral aards en lichamelijk zijn. Deze twee verhalen vertellen dat menszijn zich afspeelt tussen het natuurlijke, aardse bestaan van de dieren en het bovennatuurlijke, onnatuurlijke van de goden (of de engelen). Onze menselijke identiteit is nu juist dat we geen dier en geen engel zijn, maar daar tussen in

zweven. In dat licht hoort voortplanting bij de dierlijke, natuurlijke kant en adoptie bij de bovennatuurlijke. Ik zeg nadrukkelijk niet dat de een beter is dan de ander, maar dat beide bij ons bestaan als mensen horen.

Adoptie als de normale situatie

Wat deze bijbelverhalen laten zien, is dat het natuurlijke van de voortplanting niet de vanzelfsprekende basis is voor het gezinsleven of voor ons menselijk bestaan. Op verschillende manieren stellen deze verhalen dat nu juist ter discussie. Natuurlijk is voortplanting daarmee niet betekenisloos. Ieder mens komt op aarde door middel van voortplanting. Dat is het startpunt van ons bestaan: verwekken, ontvangen, geboren worden. Onze geboorte betekent dat we deel hebben aan dit lichamelijke bestaan en daarin een bijzondere verbinding hebben met die ene man en die ene vrouw wier lichaam het onze creëerden. Die verbinding is de noodzakelijke basis van ons bestaan.

En toch is deze noodzakelijke voorwaarde niet voldoende voor ons mens zijn, en nog minder voor ons deel zijn van een gezin. Of men nu geboren wordt in een gezin dat op voortplanting is gebaseerd of daarbuiten, pas wanneer de ouders het kind ontvangen, aannemen, adopteren, ontstaat het gezin. Die banden worden niet bepaald door DNA maar door aanvaarding, zorg, verantwoordelijkheid, liefde. In die zin moeten alle kinderen worden geadopteerd, door de eigen biologische ouders of door anderen.

Dat brengt ons terug waar we begonnen. Wie over adoptie spreekt, spreekt over gezinnen. Maar dat is dan niet omdat het gezin de basis is voor adoptie. Het is precies andersom: adoptie is de basis voor het gezin. Het adopteren van een kind, het aanvaarden van de zorg en verantwoordelijkheid voor een kind, is niet de uitzondering, het is het prototype van het menselijk gezin.

Ruard Ganzevoort is hoogleraar praktische theologie aan de VU Amsterdam en bestuurslid van de FIOM.